

РОЗДІЛ 13. АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ СУЧАСНОЇ ПРАВОВОЇ НАУКИ

УДК 343.9:343.37(477)

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2025.89.4.40>

СУТНІСТЬ ТА СОЦІАЛЬНА ЗУМОВЛЕНІСТЬ КРИМІНАЛІЗАЦІЇ НЕЗАКОННОГО ГРАЛЬНОГО БІЗНЕСУ

Білінський І.А.,

аспірант Київського університету права НАН України

ORCID: 0009-0003-5112-0918

Білінський І.А. Сутність та соціальна зумовленість криміналізації незаконного грального-го бізнесу.

У статті розкрито правову природу криміналізації незаконного грального бізнесу в Україні в контексті сучасних соціально-правових викликів, зокрема в умовах воєнного стану, економічної дестабілізації та зростання соціальної напруги. Обґрунтовано, що гральна діяльність, попри свою економічну привабливість і фінансовий потенціал, має суперечливий характер, оскільки справляє вагомий вплив не лише на економіку, а й на морально-психологічний стан суспільства, провокує зростання злочинності, а також посилює соціальну вразливість окремих категорій громадян.

Встановлено, що, попри легалізацію окремих форм організації азартних ігор та лотерей, кількість правопорушень у цій сфері залишається значною. Це свідчить про недостатність існуючих механізмів державного контролю та обґрунтовує необхідність удосконалення кримінально-правових підходів. Основну увагу приділено аналізу соціальних чинників, що обумовлюють криміналізацію саме незаконного грального бізнесу, зокрема: зростанню лудоманії, втягненню неповнолітніх у азартні ігри, залученню кримінального капіталу, використанню гральних закладів для легалізації злочинних доходів.

Акцентовано увагу на ризиках тінізації навіть легалізованих форм гральної діяльності та викривленні ринкових процесів. Доведено, що криміналізація як інструмент правової політики повинна базуватися не лише на формальних юридичних підставах, а й на оцінці соціальної доцільності та потенційної шкоди. Показано, що ефективне правове реагування потребує не заборонних, а збалансованих регуляторних підходів, які враховують економічні, соціальні та культурні особливості конкретної держави. порівняльно-правовий аналіз дозволяє виявити зарубіжні практики, здатні оптимізувати українську кримінально-правову політику, зокрема через інституційну взаємодію між органами контролю, правоохоронними структурами та суб'єктами господарювання, які діють у легальному сегменті гральної індустрії. У зв'язку з цим, автором запропоновано низку конкретних кроків для вдосконалення кримінально-правового регулювання, зокрема, визначено принципи пропорційності, цілеспрямованості, превентивності та правової визначеності як ключові в процесі формування збалансованої політики у сфері грального бізнесу.

Ключові слова: криміналізація, азартні ігри, лотерея, кримінальне правопорушення, діяльність, зумовленість, причини, залежність.

Bilinsky I.A. The essence and social conditioning of the criminalization of illegal gambling business in ukraine.

The article explores the legal nature of the criminalization of illicit gambling in Ukraine amid current socio-legal challenges, particularly those caused by wartime conditions, economic instability, and rising social tension. It is argued that despite its economic appeal and fiscal potential, gambling poses significant societal risks—it not only affects the economy but also undermines moral and psychological well-being, fosters crime, and exacerbates the vulnerability of certain population groups.

It is observed that, even though some forms of gambling and lotteries have been legalized, violations in this area remain widespread. This indicates shortcomings in the existing state control mechanisms and

underscores the need to refine criminal-law approaches. The study places special emphasis on analyzing the social factors that drive the criminalization of illicit gambling, including the rise in gambling addiction, the recruitment of minors, the involvement of criminal capital, and the use of gambling establishments for laundering illicit proceeds.

Attention is drawn to the risks posed by the shadow economy, even within legalized forms of gambling, and the distortion of market processes. The study demonstrates that criminalization as a tool of legal policy must rest not only on formal legal grounds but also on assessments of social expediency and potential harm. It shows that effective legal responses require balanced regulatory approaches, rather than blanket bans, which take into account the economic, social, and cultural characteristics of each state.

A comparative-legal analysis reveals international practices that could improve Ukraine's criminal-law policy through institutional cooperation among regulatory bodies, law enforcement agencies, and licensed industry operators. In this context, the author proposes a series of specific measures to enhance criminal-law regulation, identifying the principles of proportionality, purposefulness, prevention, and legal certainty as fundamental to developing a balanced policy in the gambling sector.

Key words: criminalization, gambling, lottery, criminal offense, activity, conditioning, causes, addiction.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження зумовлена зростаючим рівнем суспільної загрози, що виникає внаслідок існування і поширення нелегального грального бізнесу в Україні, зокрема в умовах воєнного стану, загального соціально-економічного напруження та суттєвого послаблення інституційного контролю. Незважаючи на здійснену легалізацію окремих форм азартних ігор, лотерей, ця сфера залишається вразливою до порушень закону, що виявляється у тінізації діяльності, ухиленні від сплати податків, залученні організованої злочинності, відмиванні коштів і поширенні ігрової залежності серед населення. Особливої небезпеки набуває факт збереження стійкого попиту на незаконні форми гральної діяльності, який сприяє формуванню підпільної інфраструктури, що не лише завдає шкоди державному бюджету, а й чинить деструктивний вплив на морально-психологічне здоров'я громадян та стабільність соціальних інститутів. За таких обставин особливої ваги набуває дослідження сутності та соціальної зумовленості криміналізації саме незаконного грального бізнесу як інструмента ефективного правового реагування на виклики, що загрожують публічній безпеці, правопорядку та інтересам суспільства.

Аналіз останніх публікацій. Проблематика криміналізації грального бізнесу, а також правових аспектів його організації й проведення в Україні неодноразово ставала предметом наукових досліджень у юридичній літературі. Значний внесок у висвітлення цих питань зробили такі науковці, як П.П. Андрушко, А.А. Вознюк, С.Ю. Драчевський, О.З. Гладун, О.О. Дудоров, К.П. Задоя, Г.М. Зеленов, Д.В. Каменський, В.П. Коваленко, О.К. Марін, М.І. Мельник, Р.О. Мовчан, В.О. Навроцький, Р.О. Пиняга, А.С. Політова, С.В. Рябчук, А.В. Савченко, З.М. Топорецька, В.С. Філютович-Герасименко, М.І. Хавронюк та інші.

У результаті цих досліджень було сформульовано засадничі положення щодо кримінально-правового захисту господарської діяльності та закладено підґрунтя для подальшої наукової розробки теми. Проте варто зауважити, що більшість вказаних робіт створювалися на основі правової дійсності, яка вже зазнала істотних змін у зв'язку з реформуванням законодавства про азартні ігри, трансформацією грального ринку та новими викликами, пов'язаними з воєнним станом. Тим паче, що значна частина наукових праць майже не охоплює питань соціальної зумовленості криміналізації саме незаконного грального бізнесу, а також не враховує новітні тенденції в тінізації легалізованих форм гральної діяльності, поширенні залежності, втягненні в азартні ігри соціально вразливих та інших категорій населення. У зв'язку з цим актуальним постає потреба в поглибленому аналізі сучасного етапу правового регулювання та обґрунтуванні криміналізаційних підходів з урахуванням соціального контексту.

Мета статті – з'ясування сутності та соціальної зумовленості криміналізації грального бізнесу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Передусім, на початку дослідження слід відзначити, що сьогодні в кримінально-правовій науці відсутнє уніфіковане визначення терміну «криміналізація». У загальному розумінні це є реакцією держави на виникнення загрози, що потенційно порушує нормальне функціонування суспільства. Як зауважує В.К. Матвійчук, перелік чинників, що визнача-

ють потребу в криміналізації, повинен доповнюватися окремими критеріями, які узгоджуються з її сутністю. Зокрема, йдеться про такі положення: 1) діяння, що підлягає криміналізації, повинне мати чітке формулювання в законодавстві; 2) викликати суспільне обурення; 3) не користуватися підтримкою або виправданням з боку більшості населення; 4) забезпечувати ефективне врегулювання соціальних конфліктів; 5) мати суспільну необхідність як правова заборона [6, с. 91].

У правозастосовній практиці нерідко зустрічаються ситуації, коли певні дії, що раніше не заборонялися, згодом визнаються законодавцем такими, що потребують кримінально-правової заборони. На слушну думку А.М. Шульги, зміни кримінального законодавства зумовлюються низкою чинників, серед яких: а) зростання рівня суспільної небезпеки конкретних діянь у певному історичному контексті; б) актуальна необхідність подолання наявних прогалин у нормативно-правовому регулюванні; в) соціальні трансформації, що створюють потребу в кримінально-правовому захисті нових цінностей [10].

У розрізі обраної тематики варто звернути увагу на те, що протягом всього часу дії КК України, ст. 203-2 неодноразово піддавалася різним змінам і доповненням. При цьому зміни стосувались навіть назви статті яка довгий час іменувалась – «Зайняття гральним бізнесом» [5]. Із прийняттям Закону України «Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор» (2020 р.) було скасовано запроваджену заборону щодо організації, проведення та надання можливості доступу до азартних ігор, а також знято низку обмежень і санкцій до суб'єктів господарювання, які здійснюють таку діяльність з метою одержання прибутку, що, своєю чергою, обумовило внесення одночасних змін і до ст. 203-2 КК України, в оновленій редакції якої вже вказується не на «зайняття гральним бізнесом», а на «незаконну діяльність з організації або проведення азартних ігор, лотерей» [9]. З цього приводу Н.Н. Капітаненко зазначала, що нагальна потреба у системному врегулюванні сфери азартних ігор спеціальним законом в Україні існувала давно, адже повністю заборони гральний бізнес практично неможливо. З одного боку вказана необхідність обумовлена потребою виведення із тіні та легалізації діяльності, пов'язаної із веденням азартних ігор, а з іншого – необхідністю захисту населення від шкідливого впливу азартних ігор і обмеження доступу до них широких верств населення [4, с. 33–37].

Продовжуючи виклад основного матеріалу, доцільно зосередити увагу на тому, що правова природа криміналізації незаконного грального бізнесу в Україні має комплексний характер, що проявляється у поєднанні кримінально-правових, соціальних, економічних та морально-психологічних причин, умов та факторів. З позиції кримінального права, протиправність дій, пов'язаних із нелегальною організацією або проведенням азартних ігор, обумовлюється не лише порушенням установлених державою процедур допуску до цього виду господарської діяльності, але й високим рівнем суспільної небезпеки таких правопорушень. Дійсно, вони можуть спричиняти масштабні фінансові втрати державного бюджету, стимулювати розвиток тіньових економічних структур, сприяти відмиванню коштів, одержаних злочинним шляхом. Крім того, гральна діяльність суттєво впливає на морально-психологічну сферу: поширення лудоманії, руйнівний вплив на сімейні стосунки, втягнення в азартні ігри неповнолітніх осіб, а також створення передумов для міжособистісних конфліктів і злочинів, вчинених на ґрунті гральної залежності.

Криміналізація у цій сфері виступає відповіддю на сучасні соціально-правові виклики, коли легалізована форма діяльності не повністю викорінює тіньові схеми, а навпаки – може маскувати під собою незаконні схеми та певні інструменти маніпуляцій. З урахуванням цього, правове регулювання грального бізнесу в умовах воєнного стану та загальної нестабільності потребує переосмислення не лише з точки зору законодавчих підстав, а й з урахуванням соціальної зумовленості, яка визначає напрями кримінально-правового впливу та рівень втручання держави у відповідні процеси.

У цьому контексті важливим є чітке розмежування між легальним і незаконним сегментами гральної індустрії. Легалізація, за наявності дієвого контролю, може слугувати інструментом систематизації ринку, наповнення бюджету та зниження соціальної напруги. Проте, слабкість інституційного контролю, нестача належної аналітики та превентивних механізмів, а також фактичне існування подвійних стандартів у застосуванні норм сприяють зростанню тінізації цієї сфери.

А.Є. Овчаренко, підсумовуючи власну позицію щодо функціонування грального бізнесу, висловив низку аргументів на його підтримку: 1) у більшості країн Європи гральна індустрія є легалізованою та виконує важливу функцію наповнення бюджету, що зумовлює необхідність її законодавчого врегулювання; 2) впровадження мораторіїв не забезпечує ефективного регулюван-

ня у цій сфері, особливо з огляду на легкий доступ до азартних розваг в інтернет-просторі та в юрисдикціях сусідніх держав; 3) лише через належне правове регулювання і створення умов для функціонування легального ринку азартних ігор можна забезпечити захист уразливих категорій населення від гральної залежності, забезпечивши при цьому державний контроль і здорову конкуренцію; 4) повна заборона азартних ігор сприяє посиленню корупційних ризиків у діяльності правоохоронних структур і нелегальних операторів; 5) криміналізація гральної діяльності без ефективної альтернативи неминуче веде до відпливу капіталу до країн, де відповідна індустрія дозволена законом [8, с. 736].

Втім, в сучасних умовах, одна лише формальна наявність ліцензійного регулювання не забезпечує гарантій протидії зловживанням, що може проявлятися в маскуванні нелегальних платформ під офіційні структури, маніпуляція із дозволеними формами ігор та використанні прогалин у законодавстві. Усе це ускладнює реалізацію цілей кримінальної політики у сфері протидії гральній злочинності. У зв'язку з чим, на нашу думку, криміналізація незаконного грального бізнесу повинна розглядатися не як винятковий захід, а як один із елементів комплексної системи правового реагування, яка поєднує в собі нормативне регулювання, інституційну відповідальність, антикорупційні механізми та соціальну профілактику. Лише за таких умов можливо досягти реального зниження криміногенних ризиків і підвищення рівня безпеки суспільства.

При цьому, як вже було зазначено, соціальна природа загроз, що породжуються нелегальним гральним бізнесом, вимагає оцінки не лише з точки зору порушення економічного порядку, а й крізь призму деструктивного впливу на людський капітал. Поширення ігрової залежності серед соціально вразливих категорій населення – молоді, безробітних, осіб з низьким рівнем фінансової грамотності – спричиняє ланцюгову реакцію соціальної деструкції: зростання побутового насильства, зниження працездатності, руйнація сімейних зв'язків, девіантна поведінка [7, с. 38–40].

Додаткову складність становить використання грального бізнесу як інструменту для «відмивання» кримінальних доходів і фінансування інших форм злочинної діяльності, зокрема тероризму, наркоторгівлі, торгівлі людьми чи нелегальної міграції [1]. У таких випадках гральні заклади, що діють поза межами правового регулювання, стають елементом розгалуженої інфраструктури організованої злочинності, що значно підвищує ступінь суспільної небезпеки. З огляду на це, соціальні чинники виступають не лише передумовою для запровадження кримінально-правових заборон, а й критерієм для їхньої ефективної реалізації. Це потребує переосмислення пріоритетів державної політики у сфері грального бізнесу в напрямі запровадження збалансованих механізмів контролю, моніторингу та превентивного впливу, зорієнтованих як на інституційний, так і на соціокультурний рівень.

Врахування соціальних передумов криміналізації вимагає формування багатовимірного правового підходу, що інтегрує превентивні, аналітичні та корегувальні елементи [2]. Зважаючи на недосконалість контролю та посилення ризиків у розпал воєнного стану, рекомендується впровадити систему соціально-правового моніторингу гральної діяльності. Це передбачає регулярний аналіз статистичних показників – від рівня захворюваності на лудоманію й випадків порушень із залученням неповнолітніх до числа легалізованих суб'єктів, котрі використовують простір ігрової індустрії з кримінальною метою. Варто додати, що, криміналізація має бути забезпечена чіткими соціокультурними інструментами: просвітницькими кампаніями, програмами підтримки сімей, зокрема тих, хто зазнає наслідків ігроманії, а також ініціативами щодо професійної реабілітації колишніх порушників. Такий підхід дозволяє мінімізувати уразливість до повторних правопорушень і посилити дію кримінального реагування.

Не менш важливим є запровадження режиму міжгалузевої взаємодії між правоохоронними органами, місцевою владою, соціальними службами та неурядовим сектором [3, с. 126]. Завдяки цьому можна буде забезпечити синергію кримінального тиску з превентивними і соціально-попереджувальними діями. Наприклад, ініціативи щодо обміну інформацією, координації рейдів і локальних кампаній дозволять своєчасно викривати нелегальні майданчики ще до набуття ними значної масштабності.

У результаті, підхід до криміналізації незаконного грального бізнесу має поєднувати правову і соціальну складові, тобто включати механізми адміністративного впливу, правозастосувальної суворості та превентивного соціального захисту. Така комплексна конструкція правового реагування дозволяє не лише нейтралізувати поточні порушення, а й отримати довгостроковий пози-

тивний вплив на суспільні процеси, знижуючи загрозу криміналізації гральної сфери та забезпечуючи сталий розвиток галузі в Україні. У цьому контексті особливої уваги потребує осмислення напрямів трансформації кримінально-правової політики щодо незаконного грального бізнесу. Насамперед, йдеться про необхідність підвищення правової визначеності диспозиції ст. 203-2 КК України, аби уникнути широких трактувань, що можуть як ускладнювати кваліфікацію, так і сприяти формуванню неоднакової судової практики. Варто розглянути можливість запровадження диференційованої відповідальності залежно від масштабів правопорушення, кількості залучених осіб (зокрема, у разі діяльності злочинної організації), а також фактичної шкоди, завданої суспільству.

Окремим завданням є інкорпорація превентивного підходу до кримінальної політики – шляхом поєднання санкційного режиму з інструментами раннього виявлення та локалізації нелегальних структур. Це може передбачати, зокрема, кримінально-правове стимулювання викривачів незаконної діяльності, спрощення механізмів фіксації кримінальних правопорушень за допомогою цифрових доказів та розвиток міжвідомчих інформаційних платформ. До того ж, посилення ефективності кримінально-правової реакції неможливе без тісного зв'язку з адміністративним регулюванням і податковим контролем. Зазначене дозволяє створити певну нішу, у якій суб'єкти, що прагнуть уникнути ліцензування чи ухилитися від податків, швидко переходять у поле зору правоохоронних органів. Також має бути удосконалена методика реагування на вказані правопорушення, зокрема із залученням спеціалістів із фінансового моніторингу та інформаційно-технологічної безпеки.

Таким чином, сьогодні необхідна модернізація кримінально-правової політики у сфері грального бізнесу, а її стратегічною метою має стати не лише покарання правопорушників, а й створення таких умов, за яких незаконна гральна діяльність втратить свою привабливість як джерело доходу. Відтак, формування збалансованої кримінально-правової політики щодо протидії незаконному гральному бізнесу вимагає виокремлення чітких принципів та критеріїв, які можуть стати орієнтирами у подальшій нормотворчій діяльності та правозастосовній практиці. Насамперед ідеться про принцип цілеспрямованості, що вимагає орієнтації заходів протидії саме на ті форми діяльності, які мають високий ступінь суспільної небезпеки та сприяють криміногенним процесам. Не менш важливим є принцип пропорційності, який передбачає узгодженість між рівнем караності та фактичною шкодою, заподіяною діянням. Також доцільно виокремити принцип превентивності, який фокусується на запобіганні правопорушенням ще на стадії їх формування, зокрема через системні просвітницькі заходи, моніторинг ризиків та соціально-правову профілактику. Крім того, принцип диференціації дозволяє враховувати специфіку різних форм гральної діяльності та різну ступінь участі правопорушників у злочинних схемах. Він забезпечує гнучкість правового реагування й мінімізує ризик надмірної криміналізації. У поєднанні з принципом адаптивності, який вимагає динамічного перегляду правових механізмів у відповідь на зміни в суспільних процесах, зазначені підходи створюють підґрунтя для формування ефективної та збалансованої політики у сфері грального бізнесу. У свою чергу, критерії ефективного правового регулювання мають базуватися на врахуванні соціального контексту, гнучкості механізмів правозастосування та здатності до оперативного реагування на трансформацію форм правопорушень у гральній сфері. Особливу увагу слід приділяти оцінці латентності кримінальних правопорушень а також взаємодії державних і недержавних інституцій у сфері контролю.

Висновки. Криміналізація незаконного грального бізнесу в Україні є обґрунтованим заходом, зумовленим соціальними викликами сучасності. Незважаючи на часткову легалізацію окремих форм діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, значне розповсюдження нелегальних або напівлегальних схем свідчить про наявність системних загроз економічному, соціальному та моральному благополуччю суспільства. Основними соціальними причинами криміналізації є: поширення ігрової залежності, втягнення неповнолітніх, тісна взаємопов'язаність з організованою злочинністю та відмивання злочинних доходів тощо. Одночасно зусилля держави з легалізації гральної сфери не завжди супроводжуються ефективним контролем в умовах воєнного стану, економічної нестабільності та нестачі ресурсів відповідні заходи мають як позитивні цілі, так і приховані ризики. Проте, криміналізація незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей відповідає не лише юридичним, а й соціальним критеріям ефективності. Вона дозволяє зберегти баланс між інтересами бізнесу, свободою економічної ініціативи та захи-

стом суспільних інтересів. У зв'язку з чим, запропоновані підходи до вдосконалення кримінально-правової політики в цій сфері – з урахуванням визначених принципів, критеріїв реагування та превентивних заходів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Білик Г.В., Бондаренко О.С. Легалізація грального бізнесу як спосіб легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом. *Реформування правової системи в контексті євроінтеграційних процесів*: Матеріали IV Міжн. наук.-практ. конф. (м. Суми, 21–22 трав. 2020). Суми: СумДУ, 2020. Ч. 2. С. 288–292.
2. Гладун О.З. Протидія зайняттю гральним бізнесом в Україні. *Вісник Національної академії прокуратури України*. Київ, 2014. № 3. С. 78–84.
3. Драчевський Є.Ю. Кримінально-правова охорона господарських відносин у сфері організації і проведення азартних ігор і лотерей: дис. ... докт. філософ. – 081. Вінниця, 2021. 226 с.
4. Капітаненко Н.П. Азартні ігри як суспільне явище: історико-правовий аспект. *Держава та регіони*. Серія: право. 2013. № 3. С. 33–37.
5. Кримінальний кодекс України від 5 квіт. 2001 р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.
6. Матвійчук В.К. Проблеми криміналізації та декриміналізації діянь, що посягають на навколишнє середовище. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2006. № 3 (53). С. 89–94.
7. Начиняний Д.С. Кримінальна відповідальність за порушення порядку проведення азартних ігор та лотерей в Україні: дис. докт. філософ. 081 – Право. Львів, 2025. 225 с.
8. Овчаренко А.Є. Легалізація грального бізнесу на теренах України. *Молодий вчений*. 2018. № 4. С. 734–748.
9. Про державне регулювання діяльності щодо організації та проведення азартних ігор: Закон України від 14 лип. 2020 р. № 768-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/768-20#Text>.
10. Шульга А.М. Кримінально-правова охорона водойм від забруднення або псування: авто-реф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2004. 20 с.